

Ш 37

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М. П. ДРАГОМАНОВА

ШЕВЕЛЮК ВІКТОРІЯ АРНОЛЬДІВНА

УДК 81'373.7:811.134.2

КОНТРАСТИВНА СЕМАНТИКА
ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ІЗ СОМАТИЧНИМ КОМПОНЕНТОМ:
ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД
(на матеріалі іспанської та української мов)

10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

НБ НПУ

100043014

Київ – 2010

НБ НПУ ім. М.П. Драгоманова

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі германського та порівняльного мовознавства Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України

Науковий керівник – доктор філологічних наук, професор
Кочерган Михайло Петрович

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, доцент
Данилич Валентина Стефанівна,
Київський національний лінгвістичний університет,
завідувач кафедри іспанської філології

кандидат філологічних наук, доцент
Михайлова Олена Григорівна,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
доцент кафедри загального мовознавства
та класичної філології

Захист відбудеться "19" січня 2010 р. об 11 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.15 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, Київ-30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий "17" з/рудня 2009 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

К. Д. Паршак

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Дисертаційне дослідження присвячено вивченню контрастивної семантики іспанських та українських фразеологічних одиниць із соматичним компонентом крізь призму лінгвокультурологічного підходу. У роботі скласифіковано іспанські й українські фразеологічні одиниці з соматичним компонентом за семіотичними моделями, проаналізовано ядро-периферійну організацію соматизмів-мотиваторів фразеологічного значення в досліджуваних одиницях, виявлено універсальні стереотипні моделі іспанських та українських прислів'їв як відображення загального менталітету іспанців й українців та етнокультурні архетипні моделі як відбиття їхнього національно-культурного менталітету.

Сучасний стан фразеології характеризується тенденцією до вивчення її одиниць в етнолінгвістичному й лінгвокультурологічному аспектах (Фразеология в контексте культуры 1998; Славянская фразеология... 2001; Проблемы идиознической фразеологии 2002, 2003). За результатами дослідження фразеологічних ресурсів різних мов у мовознавстві сформовано такі основні напрями до аналізу культурних конотацій фразеологізмів: *генетичний* (А. Івченко, В. Мокієнко, І. Подюков, В. Ужченко, V. Scandola Cenci, A. Tristá Pérez.), *синхронно-описовий* (Я. Баран, М. Гамзюк, А. Кунін, G. Wotjak) та *зіставно-типологічний* (М. Алефіренко, Н. Кирилова, Ю. Солодуб, E. Inesta Mena).

Останній підхід є на сьогодні найактуальнішим, адже ставить за мету з'ясувати роль фразеологічних одиниць у міжкультурній взаємодії. На особливу увагу в цьому плані заслуговує зіставне вивчення фразеологізмів із соматичним компонентом, які є необхідними компонентами спілкування представників різних етнокультур. Власне соматизми широко досліджено як на *внутрішньомовному рівні*: з позицій концептуалізації частин тіла в російській мові (Г. Крейдлін), виявлення антропоцентричного характеру соматизмів у французькій (В. Гак) та іспанській (G. Wotjak) мовах, специфіки перекладу соматизмів англійської мови (А. Казаков), так і на *міжмовному*, де семантику соматизмів зіставлено на матеріалі англійської, німецької, української та російської мов (О. Материнська), російської і китайської мов (У. Трофимова, Тянь Цзюнь), англійської, німецької і шведської мов (Т. Федулєнкова). При цьому спостерігається посилення наукового інтересу до аналізу соматизмів як компонентів фразеологізмів різних мов, зокрема французької, іспанської та італійської мов (Н. Стрілець), російської і болгарської мов (С. Саїдова), російської і польської мов (М. Горди).

Актуальність реферованої дисертаційної роботи зумовлена її спрямуванням на вивчення соматичного коду фразеологічних систем іспанської й української мов загалом та виявлення в ньому загальнолюдських, а тому спільних властивостей, а також національно-культурних розбіжностей, пов'язаних з інтра- та екстралінгвальними факторами зокрема. Робота є також актуальною в плані орієнтації сучасних розвідок на контрастивне вивчення неблизькоспоріднених мов, у даному разі романської та східнослов'янської, яке в такому аспекті проводиться вперше і сприятиме розширенню лінгвокраїнознавчих зв'язків України з мовно-культурними фондами країн Європейського Союзу.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідних робіт Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за напрямом “Дослідження проблем гуманітарних наук”. Дисертаційна робота є складовою наукової теми кафедри германського та порівняльного мовознавства Інституту іноземної філології НПУ імені М. П. Драгоманова “Зіставна семантика та проблеми міжкультурної комунікації” (тему дисертації затверджено вченою радою НПУ імені М. П. Драгоманова, протокол № 6 від 1 лютого 2006 р.).

Метою дисертаційної роботи є виявлення контрастивної семантики іспанських і українських фразеологічних одиниць із соматичним компонентом шляхом зіставлення їхньої лінгвокультурної специфіки.

Поставлена мета передбачає вирішення таких завдань:

- уточнити співвідношення понять лінгвістична типологія, універсологія, контрастивістика як суміжних сфер зіставного мовознавства;
- розробити методикау зіставлення іспанських та українських фразеологічних одиниць із соматичним компонентом;
- здійснити семіотичне моделювання фразеологізмів із соматичним компонентом за інваріантними ситуаціями і характером еквівалентності/безеквівалентності в іспанській та українській мовах;
- виявити ступінь продуктивності семіотичних моделей фразеологізмів із соматичним компонентом в іспанській та українській мовах;
- визначити ядро-периферійну організацію соматизмів – мотиваторів фразеологічного значення в досліджуваних одиницях;
- реконструювати джерела походження іспанських та українських прислів'їв із соматичним компонентом як лінгвокультурних знаків.

Об'єктом дослідження є іспанські та українські фразеологізми із соматичним компонентом у контрастивному та лінгвокультурологічному аспектах.

Предмет аналізу становлять семіотичні моделі іспанських та українських фразеологічних одиниць із соматичним компонентом з огляду на еквівалентність/безеквівалентність останніх, а також архетипні етнокультурні моделі й стереотипні універсальні моделі соматичних прислів'їв.

Джерельною базою дисертації є: *Diccionario Espasa Dichos y frases hechas* (A. B. Jimenez), *Diccionario de la lengua española* (Real Academia Española), *Diccionario de gallicismos: voces, locuciones y frases* (R. M. Baralt), *Refranero temático español. Recopilación de 5.000 refranes con comentarios de los 2.000 más significativos* (G. Doval), *Українсько-російський і російсько-український фразеологічний тлумачний словник* (І. С. Олійник, М. М. Сидоренко), *Фразеологічний словник української мови* (В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко), *Фразеологічний словник української мови* (В. М. Білоноженко та ін.), *Русско-украинский и украинско-русский фразеологический тематический словарь : Эмоции человека* (Ю. Ф. Прадид), *Этимологический словарь славянских языков : Праславянский лексический фонд* (под ред. О. Н. Трубачева), *Словник української*

мови : в 11-ти томах (за ред. І. К. Білодіда), Прислів'я та приказки : Взаємини між людьми (упор. М. М. Пазяк), Славянские древности : Этнолингвистический словарь : в 5-ти томах (под общей ред. Н. И. Толстого).

Фактичний матеріал дисертації становлять 4171 іспанських та українських фразеологізмів і прислів'їв із соматичним компонентом (3037 од. в іспанській мові, з яких 2597 фразеологізмів і 440 прислів'їв та 1134 од. – в українській, з яких 1014 фразеологізмів і 120 прислів'їв).

Методи дослідження. Методика контрастивного аналізу дала можливість зіставити іспанські й українські фразеологічні одиниці із соматичним компонентом у синхронії: від плану вираження до змісту, і навпаки; компонентного аналізу – з'ясувати семантику фразеологізмів із соматичним компонентом та класифікувати їх як мовні знаки, що моделюють спільні й відмінні ситуації стереотипної поведінки носіїв іспанської та української мов; фразеосемантичного поля – виявити ядро-периферійне місце соматичного компонента у фразеологізмах зіставлених мов; прийом внутрішньої реконструкції сприяв визначенню первісного значення іспанських та українських соматичних прислів'їв; методика кількісних підрахунків дозволила встановити співвідношення між еквівалентними/безеквівалентними фразеологізмами із соматичним компонентом у семіотичних моделях.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що в роботі вперше виявлено тенденцію як до кількісно-якісної переваги реестру іспанських соматизмів, так і фразеологізмів, компонентами яких вони є, порівняно з українськими одиницями; класифіковано іспанські та українські фразеологізми з соматичним компонентом за вісьмома семіотичними моделями, з яких 7 є спільними для зіставлених мов: 1) паракінетична, 2) на позначення інтелекту, знань та досвіду з компонентом *cabeza/голова*, 3) на позначення інтелекту, знань та досвіду з компонентами *lengua/язик* і *boca/рот*, 4) з рецептивними соматизмами *oreja/вухо* і *ojo/око*, 5) на позначення трудової діяльності людини, 6) на позначення поведінки і характеру людини, 7) на позначення обрядів, звичаїв, ігор, змагань, народних танців (образ *homo ludens*) і 1 відмінною – 8) на позначення історичних реалій, подій, персонажів, властивою лише іспанським одиницям; визначено лінгвокультурні особливості безеквівалентних іспанських фразеологічних одиниць із соматичним компонентом; встановлено універсальні стереотипні моделі іспанських та українських прислів'їв як відображення загального менталітету іспанців і українців та етнокультурні архетипні моделі як відбиття національно-культурного менталітету.

Теоретичне значення дисертації пов'язане з поглибленням теоретичних положень зіставної етнофразеології, з визначенням взаємодії мови й культури в діапазоні національної самосвідомості, архетипів і стереотипів народного мислення, за допомогою яких реконструюються культурні конструкти та ментальні моделі світу, відображувані фразеологічними знаками та одиницями-прислів'ями.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості їхнього застосування в зіставно-типологічних дослідженнях із проблем фразеологічної семантики, а також у процесі підготовки спецкурсів і спецсемінірів із міжкультурної комунікації, у викладанні навчальних дисциплін: “Загальне мовознавство”, “Порівняльна типологія іспанської та української мов”, “Лінгвокраїнознавство”, “Перекладацький аналіз тексту”, “Лексикологія іспанської мови”, “Сучасна українська літературна мова” (розділ “Фразеологія”). Опрацьований фактичний матеріал може бути використаний при укладанні перекладного іспансько-українського фразеологічного словника.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертаційного дослідження висвітлювалися в доповідях на *шести* міжнародних наукових конференціях: “Проблеми зіставної семантики” (Київ, 2003 р., 2005 р.), “Слов’янська фразеологія: семантичний, ареальний, історичний та етнокультурний аспекти” (Луганськ, 2004 р.), “Мова і культура” (Київ, 2004 р.), “Міжкультурна лінгвістика та формування іншомовної комунікативної компетенції” (Київ, 2006 р.), “Діалог мов і культур” (Київ, 2009 р.); на всеукраїнській науковій конференції: “60 років ЮНЕСКО: погляд у майбутнє” (Київ, 2006 р.), а також на щорічних науково-звітних конференціях Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (Київ, 2006–2008 рр.). Дисертаційна робота обговорювалася на засіданнях кафедри германського та порівняльного мовознавства Інституту іноземної філології Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.

Публікації. Проблематику, теоретичні й практичні результати дисертаційного дослідження викладено в десяти публікаціях: у дев’яти статтях, опублікованих у фахових наукових виданнях, затверджених ВАК України, та тезах доповідей однієї наукової конференції.

Обсяг і структура роботи. Дисертація складається з переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури (224 найменування, з яких 44 – іноземними мовами), списку лексикографічних джерел (26 найменувань). Повний обсяг дисертації – 192 сторінки, основний зміст викладено на 166 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, сформульовано мету, визначено завдання, об’єкт, предмет, наукову новизну дисертації, методи дослідження, охарактеризовано фактичний матеріал, теоретичне й практичне значення здобутих результатів, указано форми їхньої апробації і структуру роботи.

У **першому розділі** “Лінгвокультурологічні засади контрастивної семантики фразеологізмів із соматичним компонентом” уточнено співвідношення таких суміжних сфер зіставного мовознавства, як універсологія, лінгвістична типологія та контрастивістика, розкрито суть лінгвокультурологічного вектора в контрастивній лінгвістиці загалом та фразеології зокрема, визначено основи фразеологічної соматички крізь призму

контрастивістики, розроблено методикау зіставлення фразеологізмів із соматичним компонентом в іспанській та українській мовах.

Праці з зіставної фразеології початку ХХІ ст. виконуються в таких наукових сферах, як *лінгвістична типологія* (О. Тищенко, J. Askedal, С. Brown), *універсологія* (О. Материнська, А. Wierzbicka), *контрастивістика* (М. Кочерган, В. Манакін). Останній напрям на сьогодні перебуває у стадії нового вектора його розвитку, зокрема характеризується спрямованістю на зіставлення лексико-семантичних і фразеологічних ресурсів різноструктурних мов (О. Забурачна, В. Пирогов), на відміну від його традиційних завдань, коли контрастивістика розглядалася як прикладна галузь лінгвістики, у фокусі уваги якої були переважно фонологія та граматики (Ю. Жлуктенко, О. Jespersen, R. Jakobson) і які досліджувалися для конкретних потреб у методиці викладання іноземних мов.

Спіраючись на різне розуміння вчених щодо співвідношення трьох згаданих сфер зіставлення мовних одиниць загалом і фразеологізмів зокрема, пропонуємо власну теоретико-методологічну концепцію вивчення цієї проблеми, яка ґрунтується на таких положеннях: 1) контрастивна лінгвістика має за мету виявлення подібностей і розбіжностей при зіставленні як споріднених, так і неспоріднених мов у *синхронії*; 2) контрастивістика у виборі об'єктів зіставлення наближається до лінгвістичної типології, головним завданням якої є *пошук універсалій на основі відмінних ознак у мовах*; 3) контрастивний аналіз спирається також на факти історико-генетичних зв'язків зіставлюваних мов, у тому числі й при зіставленні фразеологічних фондів різних мов; 4) контрастивна фразеологія тісно пов'язана з етнографією й культурологією, адже для фразеологів етнографічні й культурологічні факти є джерелом семантичної реконструкції первісного образу фразеологізму, декодуванням його мотивації; 5) визначення контрастивної семантики фразеологізмів передбачає насамперед аналіз їхньої національно-культурної специфіки з урахуванням двох чинників – об'єктивного (наявності реалій, властивих життю певного народу, та їхньої відсутності в побуті й повсякденному житті іншого етносу) і суб'єктивного (коли слова на позначення тих самих фрагментів довкілля по-різному представлені у фразеології різних мов).

Такий підхід до зіставлення фразеологічних фондів іспанської й української мов є перспективним в аспекті виявлення символіки двох національних культур через системи їхніх кодів, зокрема соматичних. Соматичний код будь-якої мови пов'язаний із проблемою мовних універсалій, адже семантична, граматична та функціональна ідентичність як власне соматизмів, так і тих одиниць, компонентами яких вони є, зумовлюється загальнолюдською однаковістю функцій частин тіла людини, ідентичністю емоцій, психічних переживань, відчуттів, кінетики, міміки тощо. Це твердження було взято за основу при визначенні поняття *семіотична модель фразеологічних одиниць із соматичним компонентом*.

Фразеологізми з соматичним компонентом (як синоніми цього термінопоняття в дисертації вжито такі позначення: *соматичні фразеологізми, соматичні фраземи, соматичні прислів'я* – варіанти фразеологізмів, побудовані за моделями речень) є антропоцентричними стійкими висловами, у зовнішній

формі яких наявний соматизм, що є мотиватором їхнього фразеологічного значення (внутрішньої форми й образності). На основі певної інваріантної ситуації, варіантами якої є фразеологізми з соматичним компонентом, останні класифіковано за **семіотичними моделями** (далі СМФ). Кожна СМФ характеризується ієрархічністю, різними ступенями семантичної близькості фразеологічних одиниць із соматичним компонентом, що входять до конкретної моделі. Найголовнішою ознакою СМФ є знакова ієрархічність, що відображає перехресні парадигматичні й синтагматичні зв'язки при групуванні фразеологічних одиниць із соматичним компонентом та зміну їхньої семантики.

Зіставлення іспанських та українських фразеологічних одиниць із соматичним компонентом здійснювалося за такою **методикою**. На *першому етапі* із застосуванням процедури компонентного аналізу було визначено семантику соматичних фразеологізмів в іспанській та українській мовах, а також їхню еквівалентність (повну-часткову) / безеквівалентність. *Другий етап* передбачав виявлення ядро-периферійних модифікацій соматизмів у фразеологізмах, що вживаються в різних сферах життєдіяльності представників іспанського й українського етносів, і на внутрішньомовному рівні, і в міжмовному плані. *Наступний етап* – установа як походження соматичних прислів'їв, так і реконструкцію їхнього значення, передусім контрастивного (тобто тих безеквівалентних прислів'їв, що мають національно-культурне маркування).

У **другому розділі “Семіотико-польове моделювання фразеологізмів із соматичним компонентом в іспанській та українській мовах”** класифіковано іспанські й українські фразеологічні одиниці з соматичним компонентом за семіотичними моделями на основі знакової інваріантної ситуації, варіантами якої ці одиниці є, а також виявлено специфіку ядерних і периферійних соматизмів у складі фразеологізмів, якими послуговуються носії іспанської й української мов у різних сферах суспільного, культурного, політичного життя тощо.

У зіставній етнофразеологічній теорії наголошується (Г. Пермяков) на гетерогенності її об'єкта, бо фразеологічні одиниці є, по-перше, логічними одиницями, які виражають певне судження; по-друге, – знаками ситуацій, що входять до когнітивної бази мовного колективу і виступають своєрідними ментальними корелятами між предметом, явищем, реалією й образним уявленням. Тому не стільки суттєвою є їхня зовнішня образність, скільки те, що вони позначають або яку життєву ситуацію чи національно-культурну інформацію передають, моделюючи факти ментального або матеріального світу.

У роботі зіставлено фразеологізми з соматичним компонентом не лише за їхньою семіотичною та образно-номінативною характеристикою, а й за специфікою концептуалізації первісного образу, тобто вторинної номінації назв частин тіла людини в іспанській та українській мовах.

Семіотичне моделювання зіставлюваних одиниць за типами інваріантних ситуацій в іспанській та українській мовах дало змогу виявити 8 моделей – 7 спільних і 1 відмінну, властиву лише іспанським одиницям (табл. 1).

**Кількісно-якісна характеристика еквівалентних/безеквівалентних
іспанських та українських фразеологічних одиниць
із соматичним компонентом**

№ п/п	Семіотичні моделі фразеологізмів	Повні екв.	Частк. екв.	Контрастивні ісп. од. (безекв.)	Разом
1.	Паракінетична СМФ	134	43	63	240
2.	СМФ на позначення інтелекту, знань, досвіду з соматизмами <i>cabeza</i> /голова	55	37	129	221
3.	СМФ на позначення інтелекту, знань, досвіду з соматизмами <i>lengua</i> /язик, <i>boca</i> /рот	73 18	17 –	89 26	179 44
4.	СМФ з рецептивними соматизмами <i>oreja</i> /вухо <i>ojo</i> /око	73 27	33 35	209 126	315 188
5.	СМФ на позначення трудової діяльності людини	37	8	85	130
6.	СМФ на позначення поведінки і характеру людини	10	7	53	70
7.	СМФ на позначення обрядів, звичаїв, ігор, народних танців	5	–	54	59
8.	СМФ на позначення історичних реалій, подій, персонажів	–	–	15	15
	Разом	432	180	849	1461

Для паракінетичної СМФ характерними є:

– повні еквіваленти на позначення стану розпачу (ісп. *Tirarse de los pelos* / укр. *Рвати на собі волосся*), часткові – на позначення відчаю, жалкування, спільна образність яких та однакова семантика виражені різними соматизмами: в іспанській мові – це *manos* “руки” (*Morderse las manos*), в українській – *лікті* (*Кусати лікті*) та безеквівалентні одиниці, що маркують значимі елементи комунікації ісп. (*Hablar por la mano*);

– повні еквіваленти на позначення ситуації задоволення (ісп. *Poner los ojos en blanco* / укр. *Закотити очі*).

СМФ із соматизмом *cabeza/голова* включає частково еквівалентні одиниці, що позначають *інтелект/його брак, розумові здібності/вади* людини і мають переважно пейоративну семантику:

– впертості (ісп. *Meter la cabeza en un puchero* – букв. *Засунути голову в горщик*, укр. *Хоч кіл на голові теши, Хоч у вухо бгай*);

– легковажності (ісп. *Cabeza a pájaros*, в якому семантичним прототипом цього образу виступає родові поняття – образ пташиної голови, на відміну від української одиниці *Курячі мізки*, що символізує образ курки);

– тупості, дурості, невігластва. В обох мовах маємо орнітологічні образи (ісп. *Tener la cabeza llena de pájaros* / укр. *Мати шпаків в голові, Без тямів в голові*). При цьому значення іспанського фразеологізму асоціюється з будь-якими птахами, а українського – з конкретним птахом – шпаком.

Окремі номінації з ідентичною семантикою маркуються в іспанській мові за ознакою втрати, вилучення, зіпсутості механізму чи його якоїсь деталі, частини (*Perder la cabeza, Ídsele la cabeza*). Причому український відповідник *З глузду з'їхати* передбачає лише асоціативно соматизм, адже “здоровий глузд” може бути лише в голові.

СМФ на позначення інтелекту, знань, досвіду з соматизмами *lengua/язик і boca/рот* включає повні й часткові еквіваленти зі значенням говоріння, спілкування в різних фізіологічних, емоційно-психологічних станах людини та ситуаціях, зокрема:

– стану сильного або надмірного алкогольного сп'яніння (ісп. *Tener la lengua gorda* / укр. *Язик заплітається, Язиком ледве ворочас*);

– емоційного стану в ситуаціях інтенсивності мовлення (ісп. *Soltar la lengua sin hueso*, укр. *Розпускати язик*);

– ситуації пліткарства, яка маніфестується дієсловами каузативної деструкції (точити, гострити) (ісп. *Darse un filo a la lengua* – букв. *Точити язик ‘перешіптуватися, обговорювати когось відсутнього’*). Пор., в українській мові фразеологізм *Точити яси* ‘говорити довго’, який має інший відтінок прототипового образу і не має соматизму, хоча й асоціюється з ним.

Семантика соматизму *boca* “рот” як частини тіла людини також пов'язана з комунікацією і характерна переважно для безеквівалентних фразеологізмів на зразок ісп. *Boca de escorpión*.

На наявність суб'єкта говоріння вказують безеквівалентні іспанські фраземи, що маркують ситуацію *я – інший*. Так, підказка або ж відсутність власної думки чи незнання чогось, сподівання на чийсь підтримку передаються специфічним за образністю зоосемізом (образ гусака у складі ісп. *Hablar por la boca de ganso* – букв. *Говорити ротом гусака* (тобто погоджуватися з думкою іншого, не мати власної думки) або ж нейтральним з експліцитно вираженим елементом *otro* “інший” (*Hablar por boca de otro*).

СМФ із рецептивними соматизмами *oreja/вухо і ojo/око* відображає ситуації *рецепції* й *отримання* інформації через слухові й зорові органи. Переважна більшість одиниць цієї моделі є безеквівалентними (див. табл. 1, стор. 7)

(ісп. *Llegar a los oídos, Llegar a oídos de uno, Hacer oídos sordos, Hacer oídos de mercader*). У повних еквівалентах зі стрижневими антонімічними дієсловами *vītamtu* – *vītamtu* спорадично виражена ідея втрати інформації (ісп. *Entar por un oído y salir por el otro* / укр. *Пропускати повз вуха*).

Продуктивність цієї моделі виявляється при семантизації **психоментально-кінетичного і візуального знака УВАГА**.

Психоментально-кінетичне позначення уваги в зіставлюваних одиницях, які є повними еквівалентами, виражається прикметниками зі значенням розміру (ісп. *Con las orejas tan largas* / укр. *Довгі вуха, Мати довгі вуха*), а також дієсловами з семантикою гострого сприйняття чогось (ісп. *Aguzar las orejas, Aguzar los oídos, Aflar el oído o la oreja* / укр. *Нагострити вуха*). Ідентичне значення маркується і через особливий гострий слух тварин у безеквівалентних одиницях на зразок ісп. *Tener oído de conejo* – букв. *Мати слух кролика*.

Безеквівалентне кодування ідеї підозри, недовіри виражається образом комахи, комара або мошкарни за вухом лише в іспанських одиницях *Con la mosca detrás de la oreja* – букв. *З мухою за вухом, Estar con la mosca detrás de la oreja* – букв. *Бути з мухою за вухом*; небезпека ж, ризик також передається лише в іспанській мові *Haber visto las orejas al lobo, Ver las orejas al lobo* – букв. *Побачити вовчі вуха*.

Ситуація приниження, стиду в обох мовах передається через семантику дієслів зі значенням ‘переміщення вниз’ (ісп. *Estar con las orejas gachas* / укр. *Повісити (опустити) вуха*), які є частковими еквівалентами, оскільки асиметрію маємо на рівні форми.

Візуальний рецесивний знак УВАГА маркують еквівалентні фразеологізми із соматизмом *ojo* “око” і дієсловами з процесуально-динамічною семантикою простору і стану. Так, ісп. *Clavar la vista* має прямий відповідник в українській мові *Прикинути очима*. Натомість безеквівалентним є фразеологізм *Andar con el ojo sobre el hombro* – букв. *Ходити з оком на плечі*, що не має навіть образних аналогів в українській мові, передаючи специфіку національного менталітету іспанців.

Візуальний соматизм *ojo* в цій моделі в культурно-міфологічному плані етимологічно сягає лексеми *зіниця*. Ще Ст. Ульманн розглядав кореляцію й етимологічний зв'язок між поняттями “око”, “зіниця”, “дівчина” як своєрідні семантичні універсалії у плані типологічної закономірності. Свого часу ще давні греки лексемою **kore* позначали *зіницю* і *дівчину*. Зіставлення ісп. фразеологізму *Ser la niña de los ojos de alguien* букв. *Бути зіницею ока* та укр. *Берегти як зіницю ока* свідчить про їхнє спільне значення ‘високо цінувати, берегти’.

СМФ на позначення трудової діяльності людини включає одиниці з інтенсивністю вияву процесуально-фізичної ознаки, її надмірним виявом чи, навпаки, – бездіяльністю, поганою працею або невмінням щось робити (логіко-семантичне співвідношення багато/мало).

Часткові еквіваленти цієї моделі містять соматизм *manos/руки* (ісп. *Manos libres* / укр. *Скласти руки*). Проте наявні й фразеологізми з соматизмом *dientes/зуби*, який входить у дещо різні пропозиційно-акціональні схеми: в іспанській мові це *Sudarle los dientes* – букв. *Просякнуті потом зуби*, на відміну від української, де маємо частковий відповідник *З'їсти зуби* ‘набути досвіду’. Причому в українській мові це значення звузилося до професійної сфери.

До СМФ на позначення поведінки і характеру людини входять часткові еквіваленти переважно з негативною оцінною семантикою, в яких за подібності функціонально-прагматичного навантаження реалій, покладених в основу метафоризації образів упертої, надто наполегливої людини, простежуються формальні розбіжності (ісп. *Clavar un clavo con la cabeza* ‘хоч гвіздки забивай головою’ – укр. *Хоч кіл на голові теши, Хоч головою об стіну бий*).

СМФ на позначення обрядів, звичаїв, ігор, народних танців (образ *homo ludens*) перетинається з першою моделлю. На позначення релігійної церемонії покладання рук єпископату і вищих служителів католицької церкви вживається ісп. *Imponer las manos* – букв. *Покласти руки*. До цієї моделі в обох мовах належать фразеологізми з акціонально-об'єктною формою на позначення шлюбних обрядів договору з символікою руки (ісп. *Redir la mano* – укр. *Подати руку, Подати рушники/хустки*).

Проте більшість одиниць (див. табл. 1) у цій моделі є безеквівалентними, оскільки містять у своїй структурі мотиви обряду хрещення, гри, перемоги. Так, іспанський фразеологізм із соматизмом *oreja Mojar la oreja* – букв. *Намочити вухо* має пряме значення ‘перемогти’. Семантика цієї фраземи сягає звичаїв дитячих ігор мочити слиною вухо переможеного. Ця дія є певним відгомном обряду хрещення дитини, під час якого священник мочить вухо дитини слиною, щоб воно розкрилось і почуло Божу правду.

Іспанські безеквівалентні фразеологізми з соматичним компонентом *pelo* ‘волосся’ також походять зі сфери культури (занять, звичаїв). Образний ісп. вислів *Tocar pelo (cortar orejas u rabo)* – букв. *Торкнутися волосся (відрізати вуха і хвіст)* у переосмисленому значенні ‘досягти тріумфу’ походить із тавромагії. Як відомо, тореро преміюється за якісно проведений бій одним або двома вухами і хвостом убитого бика. Переможець бере ці трофеї і з тріумфом робить коло ареною.

СМФ на позначення історичних реалій, подій, персонажів є характерною лише для іспанських одиниць. Фразеологізм *Tener pelos en el corazón* ‘бути дуже хоробрим’ – букв. *Серце у волоссі* має два соматизми *pelo* і *corazón* і сягає події, описаної латинським письменником Плінієм старшим, де йдеться про грека, який переміг 300 спартанців. Коли його було взято в полон, йому розрізали груди і побачили, що його серце вкрите волоссям. Аналогічний мотив пов'язується з легендою про одного з баскських моряків Антоніо Окендо, який боровся проти голландців і французів у Середземному морі. Після його смерті, коли розрізали труп для бальзамування, то побачили, що серце було у волоссі. Так цей фразеологізм став уживатися іспанцями на позначення твердості, непокори.

Таксономію фразеологізмів із соматичним компонентом за сферами вживання здійснено шляхом розгляду ядерних і периферійних соматизмів із культурно зумовленою семантикою у фразеологізмах зіставлюваних мов (табл. 2).

Таблиця 2

Кількісно-якісна характеристика ядерних і периферійних соматизмів в іспанських та українських фразеологізмах

N п/п	Сфери вживання фразеологізмів	Іспанські соматизми	Ядро (к-сть)	Периферія (к-сть)	Українські соматизми	Ядро (к-сть)	Периферія (к-сть)
1.	Соціальна	cabeza	55		голова		
		mano		11	рука		8
2.	Релігійна	mano	87		рука	71	
		ojo		28	око		
		barba			борода		8
		cabeza		27	голова		17
		pie		46	нога		33
3.	Міфологічна	cuerno	54		тіло		
		corazòn		26	серце		9
		cabeza			голова		7
		alma		8	душа		8
	Семантизація душа/серце	pelo		9	волосся		
		alma		71	душа		62
		corazòn	175		серце	132	
		alma	34		душа	18	
Семантизація душа/смерть	corazòn		25	серце		9	
4.	Просторова	mano	123		рука	44	
		boca		80	рот		
		cabeza		62	голова	35	
		pie	107		нога		28
		corazòn		8	серце		8
		alma			душа		9
		garganta			горло		8
		talòn			п'яти		6
5.	Аксіологічна	mano	315		рука	133	
		pie		18	нога		
		ojo			око		17
		pelo		16	волосся		15
		cabeza		14	голова		
		nariz		19	ніс		7
		boca		9	рот		
		uñas		7	нігті		
		oído		8	вухо		
		lengua			язик		9
aspalda			спина		7		
Разом			950	492		433	275

Соціальна сфера фразеологічних одиниць із ядерним соматизмом *cabeza/голова* об'єднує фразеологізми зі значенням соціальної ієрархії об'єктів вищій – нижчий, важливий – не-важливий (ісп. *Cabeza de familia, Cabeza de casa*), які в українській мові відповідників не мають.

Інші соматизми, наприклад, *mano/рука* є периферійними у фразеологізмах цієї сфери, які вживаються на позначення *сили, влади, свого/чужого*. Іспанські соматичні фрази символізують ідею соціальної зміни (*En manos de* – букв. *Змінити руку*) або ж мають семантику 'пограпити під чиюсь владу' (*Dar en manos de algino*). В українській мові наявні фразеологізми зі значенням 'впливової особи' *Сильна (міцна) рука*, 'вольової людини' *Тверда рука*.

Релігійна сфера включає одиниці, де *mano/рука* є ядерним соматизмом, що символізує ідею *Божої руки як оберега*: ісп. *Que Dios nos tenga de su mano*. Периферійним соматизмом є *pie/нога*, що семантизує ідею щасливої/нешасливої долі, яку також пророкує божественна сила: ісп. *Quien está en pie, mire no caiga* – букв. *Хто на ногах, гляди, щоб не впасти*. Аналогічний образ пов'язується з народженням щасливої людини, якій таланить у житті: ісп. *Haber nacido de pie, Nacer de pie* – букв. *Народитися ногами вперед*. Значення цього фразеологізму сягає давнього повір'я, що діти, народжені ногами вперед, є везучими в житті. В українській мові є фразеологізм з таким же значенням, але без соматизму: *Народитися в сорочці*. Цей образ має паралелі в інших мовах з відмінною внутрішньою формою (у німців, англійців – *Народитися зі срібною, золотою ложкою в роті*).

У **Міфологічній сфері** ядро/периферія соматизмів *alma/corazón* "душа/серце" залежать від аспекту розгляду їхньої семантизації як опозиції душа/серце душа/смерть.

Соматизм *душа* у фразеологізмах семантизується як предмет, який можна *розбити, розірвати, відкрити, забути* (ісп. *Abrir el alma* – укр. *Відкрити душу*, ісп. *Arrancársele el alma* – укр. *Розбити душу*).

Соматизм *серце* семантизується через такі його параметри, як розмір (*велике і мале*), склад (метафорично пересомисленими ад'єктивами – *золоте, тверде і м'яке, холодне – гаряче*), відчуття температури (*тепле і холодне*), вміст (*наповнене – не-наповнене*). Так, ісп. *Ensanchar el corazón* виражає ознаку збільшення в розмірі й має значення 'сповнитися надіями'. В українській мові маємо, навпаки, зменшення розміру: *Серце стиснулось* (від болю, страху, переляку). Фразеологічне значення ісп. *Dilatar el corazón* – укр. *Камінь на серці* пов'язується з метафоризацією чогось важкого, зняття якого немовби розширює, відкриває серце: ісп. *Abrirse el corazón* – укр. *Відкрити душу* (в українському фразеологізмі маємо соматизм *душа*). Почуття й якості людини передають фразеологічні одиниці з температурною ознакою *гарячого* в іспанській мові (*Manos frías, corazón caliente*) та холодного – в українській (*Серце захололо*).

Просторова сфера об'єднує фразеологічні одиниці, в яких ядерним соматизмом є *mano/рука*, що в зіставлюваних мовах маркує кількісно-якісний вимір (*близько – далеко, вільний – зв'язаний*). Зв'язок соматизмів із просторовою

сферою є типовим для зіставлюваних мов (ісп. *A la mano* – укр. *Рукою подати*). З семіотичним протиставленням *вільного* – *зв'язаного* корелює внутрішня форма іспанської фрази *Atar las manos* та її синонімічний трансформ *Tener atadas las manos*, що мають два значення ‘запобігти небажаній події’, ‘позбавити себе волі’. При цьому тільки другий варіант збігається з українським *Зв'язати собі руки*.

Ядерним соматизмом в іспанських фразеологізмах є також *pie/nioga*, що символізує *переміщення в просторі*, здебільшого з інтенсивним ступенем вияву процесуальної ознаки (ісп. *Poner pies en polvorosa*). В укр. *Аж пил піднімається* цей соматизм уявляється, а тому є віддаленим від ядра. Семіотичне протиставлення *верх* – *низ* (контекстуальна антонімія *голови і ніг*) простежується в образі українського фразеологізму: *Без ніг і голови*. Соматизм *голова* є ядерним в українських прикладах цієї сфери.

Аксіологічна сфера характерна для всіх досліджуваних одиниць, ядром яких є соматизм *mano/рука* (ісп. *Manos limpias* – укр. *Чисті руки*), адже всі фрази можна розглядати з позицій їхнього позитивного/негативного маркування.

У третьому розділі “Лінгвокультурні джерела походження іспанських та українських соматичних прислів'їв” визначено статус соматичних прислів'їв як лінгвокультурних знаків, за якими стоять архетипні уявлення людини та стереотипи її поведінки, виявлено універсальні стереотипні моделі іспанських та українських прислів'їв як відображення спільного в менталітеті іспанців й українців та етнокультурні архетипні моделі як відбиття відмінностей у їхньому національно-культурному менталітеті.

Образність соматизмів у складі прислів'їв сягає як **архетипних**, так і **стереотипних символів**. При цьому ознак архетипно-стереотипного символу набуває не просто соматизм-образ, а все прислів'я. Цей процес відбувається здебільшого через екстралінгвальні фактори (соціальні, етнопсихологічні тощо). Власний тезаурус комунікантів, а також досвід попередніх поколінь, набутий завдяки засвоєним звичаям, традиціям та реаліям навколишньої дійсності, сприяє підтриманню архетипного й стереотипного символічних значень прислів'їв, зберезненню їх як готових словесних формул із прихованим смислом.

До **етнокультурних архетипних моделей** іспанської мови належать такі прислів'я, які сягають часів античності, середньовіччя й доби Відродження, що дозволяє припустити їхнє походження на основі джерел античної міфології, а також класичних художніх творів. Ісп. прислів'я *A Roma se va por todo, pero por narices no* – букв. *До Риму йдуть за всім, але тільки не за носами* попереджає, що не можна втрачати витримку, а все слід робити виважено, чемно. Це прислів'я пов'язується з ідіоматичним висловом *A Roma por todo*, яке дає зрозуміти, що будь-яку надскладну проблему можна вирішити, якщо робити її з душею і вірою. Ця фраза виникла в давні часи на позначення ситуації порятунку суспільства (необхідно прямувати до Рима і просити помилування у Папи) і з часом з'явилася в творах Маркіза де Сантільяна (1398–1458), а ще пізніше – в “Дон Кіхоті” Сервантеса.

У дисертаційному дослідженні *при реконструкції значення* прислів'їв ми спиралися на дані словників, етнографічних джерел, а також на ті словникові позначки, що відносять те чи інше прислів'я до розряду вживаних, маловживаних чи застарілих. Останні є свідченням того, що аналізовані прислів'я належить до *архетипної моделі*, оскільки, виражаючи архаїчне знання про світ, вони відбивають незмінні риси менталітету народу. Напр. ісп. *Obra de villano, tirar la piedra y esconder la mano* – букв. *Підлий кине камінь і сховає руку*. Прислів'я засуджує тих, хто чинить підлість і робить вигляд, що цього не робив. Це прислів'я, ймовірно, сягає твору “Банкет” грецького філософа Платона (427–347 до н.е.), в якому філософ Еріксімак, звертаючись до комедіографа Арістофана, говорить: “*Після того, як ти кинеш камінь, Арістофане, гадаєш, що зможеш сховати руку*”.

Щодо специфіки українських етнокультурних архетипних моделей прислів'їв із соматичним компонентом, то ці моделі характеризуються варіантністю в них соматизмів *голова, око, ніс, вухо, серце, рука, нога, лице* та ін. Так, українські прислів'я з соматизмом *голова (чуб)* та його національно-культурними маркерами на позначення українських реалій мають повчальний характер (*До булави треба голови, Коли йдеш у бійку, не думай про чуба*). В останньому прислів'ї *чуб* є як соматизмом, так і українською реалією. Українське прислів'я *Шукає кістки у салі* містить українську символічно навантажену реалію *сало*, яка разом із пересомисленим значенням соматизма *кістки* мотивує смисл усього вислову ‘шукати того, чого немає’. Модель протиставлення *я-інший* у значенні ‘не стежити за іншим, а ретельним бути до свого’ характерна для українського прислів'я з реалією *кожеух Пильний носа свого, а не кожеуха мого*.

При порівняльно-історичному аналізі прислів'ївних фондів іспанської та української мов привертають увагу саме одиниці з соматичним компонентом, які проіснували досить тривалий час і стали вже стереотипами в кожному соціумі.

Універсальні стереотипні моделі включають прислів'я, які, зберігаючи та репродукуючи колективний досвід культурогенези, забезпечують наступність та єдність загальнокультурного розвитку. Так, в ісп. *Por la boca muere el pez* – букв. *Рот – причина загибелі риби*, що відповідає укр. *Язык мій – мій ворог*, у метафоричній формі містяться поради бути стриманими, не говорити зайвого. Варіантами інваріантної стереотипної моделі є прислів'я з соматизмами *lengua/язик, boca/рот, labios/зуби, dientes/зуби*, які є лінгвістичними універсаліями: ісп. *Un candado para la bolsa, y dos para la boca* ‘краще рот тримати на замку, ніж сумку з грішми’ – букв. *Один замок – на сумку, а два – на рот*, *Quien tenga la lengua aguda, tenga la costilla dura* – букв. *У кого гострий язик, тому слід мати тверді ребра* та укр. *На язик є два замки: один зуби, а другий губи, Що вимовиши язиком, то не витягнеш і колом*.

У прислів'ях виявилася фольклорна естетика портретування народу певної категорії людей. Щодо останнього, то цікавим є погляд на бороду й вуса в українській мові (*Борода честь, а вуса і в kota єсть, Вуса честь, а борода і в цана єсть, Борода до пояса, а розуму ні волоса, І за сивою бородою не все розум приходить*) та бороду – в іспанській. Прислів'я *La barba no hace al filósofo* – букв.

Борода не робить філософом походить від афоризму, що нагадує про звичай давніх філософів відрощувати бороду як знак мудрості. Давній латинський вірш невідомого автора містить такі рядки: “Якщо довга борода робить філософа, то чому заважає борода тому козлу стати Платоном?”. Майже те саме сказав у відомій епіграмі Бартоломе Леонардо де Аргенсола (1562–1631):

*“Si vos pretendéis que venga
A ser tan gran necio el mundo
Que por vuestra barba lengua
Por filósofo profundo
Sin otro argumento, as tenga;
Mirad que ya cualquier cabrón
Por la gran barba que cría,
Aspire a ser algún día
Otro Séneca o Plaón”.*

Цікаве походження має іспанське прислів'я з соматизмом *ojos* “очі” *Creá cuervos y te sacarán los ojos* – букв. *Вирости воронів, і вони тобі виключать очі*, яке відповідає за образністю укр. *Пригріти змію на шиї*. На позначення ситуації – *зроби добро, а воно тобі лихом обернеться* – в зіставлених мовах маємо ізоморфну символічну образність, а маркування через соматизми – різне. Вісенте Вега пише в своєму “Словнику анекдотів...”: “Якось головнокомандувач Кастилії дон Альваро де Луна, перебуваючи на полванні, звернув увагу на бідняка, в якого не було очей. Замість них дон побачив шрами, що спотворили лице. І бідняк розповів дону про ці шрами: “Три роки я ростив ворона, якого знайшов маленьким птахом у горах. Я поводився з ним обережно і з турботою. Той виріс і став великим. Одного разу, коли я його годував, він кинувся мені у вічі, і я не встиг захиститися, а тому став сліпим”. На цю розповідь дон Альваро відповів: “Ви чули, кабальєро: виростіть ворона, і він виклює вам очі”.

Біблійну основу спостерігаємо в іспанському прислів'ї *Ojo por ojo, diente por diente* й українському *Око за око*. Йдеться про традиційне формулювання так званого *Ley del Talión*, за яким злочинець має нести таке покарання, яке він заподіяв жертві. Фраза взята з тексту Біблії “Вихід” (XXI, 24), що входить до складу законів, продиктованих Богом своєму народові в Синаї. Аналогічне значення заходимо в *Levítico* (XXIV, 20) “*Cual fuere al mal que hubiere hecho, tal se le obligará a sufrir*” і у Св. Матфея (V, 38) “*Habéis oído que fue dicho: ojo por ojo y diente por diente*”. Але сучасне тлумачення цього прислів'я, за Махатмою Ганді, застерігає: “*Ojo por ojo, y el mundo quedará ciego*” – букв. “*Око за око, і світ залишиться сліпим*”.

Наведені приклади засвідчують той факт, що сучасне прочитання прислів'я може відрізнитися від вихідного. Компоненти прислів'я співвідносяться зі словами, що змінюють свою семантичну структуру в часі. Тому в цьому дослідженні при контрастивному аналізі враховано й історично закріплене в прислів'ї знання, і його сучасна інтерпретація.

Загальні результати дослідження дозволяють зробити такі **висновки**:

Зіставно-типологічний аналіз фразеологічних одиниць з образно-смысловим соматичним компонентом в іспанській та українській мовах здійснено: 1) з позицій універсології, на основі здобутків якої визначено формальну, семантичну та функціональну ідентичність досліджуваних одиниць, зумовлену загальнолюдською однаковістю функцій частин тіла людини, спільністю вираження емоцій, психічних переживань, результатів інтелектуальної діяльності; 2) за допомогою контрастивного підходу, який сприяв виявленню міжмовної асиметрії іспанських та українських соматичних фразеологізмів, що віддзеркалює культурно-національні й історичні джерела походження цих одиниць, пояснюючи причини різної семантизації однакових соматизмів в іспанській та українській мовах, а також відмінність форми і змісту етнокультурних соматичних прислів'їв.

Антропоорієнтована семіотична категоризація фразеологічних одиниць із соматичним компонентом, які вербалізують глибоко закорінені в когнітивно-ментальній діяльності людини, її досвіді факти ментального або матеріального світу, дала змогу визначити вісім семіотичних моделей, з яких 7 виявилися спільними: 1) паракінетична, 2) на позначення інтелекту, знань, досвіду з соматизмом *cabeza/голова*, 3) на позначення інтелекту, знань, досвіду з соматизмами *lengua/язик* і *boca/рот*, 4) з рецептивними соматизмами *oreja/вухо* і *ojo/око*, 5) на позначення трудової діяльності людини, 6) на позначення поведінки і характеру людини, 7) на позначення обрядів, звичаїв, ігор, змагань, народних танців (образ *homo ludens*), і 1 – відмінною – на позначення історичних реалій, подій, персонажів, властивою лише іспанським одиницям;

Найбільш продуктивними моделями в аспекті розкриття механізмів вторинної семантичної деривації фразеологічних одиниць у зіставлюваних мовах є перші чотири моделі, в основу яких покладено метафоризацію різних способів жестової поведінки людини, позначення її інтелекту, знань, досвіду, а також отримання й сприйняття різної інформації про навколишній світ через органи чуття. Найбільша кількість універсальї наявна в паракінетичній моделі (134 повні еквіваленти), натомість унікалії характерні для моделі з рецептивним соматизмом *oreja* “вухо” (209 безеквівалентних фразеологізмів іспанської мови).

Менш продуктивними у зіставлюваних мовах є моделі фразеологізмів на позначення обрядів, звичаїв, ігор, народних танців. Модель фразеологізмів із соматичним компонентом на позначення історичних реалій, подій, персонажів включає одиниці лише іспанської мови.

Польове моделювання іспанських та українських фразеологізмів із соматизмами здійснено на основі значення і функції ядерно-периферійних соматизмів у фразеологізмах, що вживаються у таких сферах, як соціальна, просторова, міфологічна, релігійна й аксіологічна. Аксіологічна сфера виявилася семантично дифузною й амбівалентною, оскільки тут ядерний соматизм *mano/рука* (ісп. 315 од. / укр. 133 од.) є найбільш продуктивним, периферія ж представлена найбільшим реєстром різних соматизмів. Семантизація фразеологізмів за соціокультурною сферою семіотично співвідноситься з

інваріантною ситуацією “керівництво” з урахуванням перехресних зв’язків з інваріантами “сила, влада”, образно-смысловим ядром яких виступає *cabesa/голова*. Щодо просторової сфери, то тут протиставлення “далеко – близько” виявляється як через спільний найбільш продуктивний ядерний соматизм *mano/рука* в іспанських і українських фразеологізмах, так і через відмінний (*pie* – в іспанській мові і *голова* – в українській). Міфологічна сфера в зіставлених мовах включає фразеологічні номінації, в яких ядро/периферія соматизмів варіюється залежно від опозиційної семантизації соматизмів *душа/серце, душа/смерть*. У першому випадку ядерним соматизмом є *corazón/серце*, у другому – *alma/душа*. Релігійна сфера пов’язана передусім з образом відкритої *руки* як ядра фразеологізмів в обох мовах.

Символічні архетипи іспанської та української культур визначено при зіставленні таких варіантів фразеологізмів, як прислів’я. Залежно від відображення в соматичних прислів’ях менталітету, встановлено *універсальні стереотипні моделі* та *етнокультурні архетипні моделі*. Універсальність зумовлена загальними закономірностями розвитку людського буття, що дають єдине знання правил життя, яке має своїм джерелом не тільки набутий досвід покоління, а й досвід, закріплений у біблійних висловах та творах античної літератури, середньовіччя та доби Відродження. Розбіжності між іспанськими й українськими етнокультурними архетипними моделями виявляються як у конфігурації прислів’їв, так лінгвокультурних джерелах їхнього походження, пов’язаних із виявом специфічно національного “погляду на речі” та маркуванням цього погляду через різні соматизми у складі прислів’їв, різні образи й символіку.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Шевелюк В. А. Національно-культурні особливості фразеологічних одиниць із соматичним компонентом в іспанській та українській мовах / В. А. Шевелюк // Слов’янський вісник. – 2003. – Серія “Філологічні науки”. – Вип. 4. – С. 67–70.
2. Шевелюк В. А. Фразеологічна соматика в аспекті лінгвістичної універсології / В. А. Шевелюк // Мова і культура. – 2003. – Вип. 6. – Т. III. – Ч. 1 – С. 33–39.
3. Шевелюк В. А. Соматичний компонент як основа утворення вторинно-образного значення фразеологізмів в іспанській та українській мовах / В. А. Шевелюк // Проблеми зіставної семантики. – 2003. – Вип. 6. – С. 236–241.
4. Шевелюк В. А. Логіко-семантична типологія фразеологізмів із соматичним компонентом в іспанській, українській та російській мовах / В. А. Шевелюк // Вісник Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка. – 2004. – Вип. 4. – № 11 (79). – С. 224–231.
5. Шевелюк В. А. Зіставлення прототипових моделей фразеологізмів з ядерним соматизмом *cabesa/голова* в іспанській, українській і російській мовах / В. А. Шевелюк // Проблеми зіставної семантики. – 2005. – Вип. 7. – С. 290–294.
6. Шевелюк В. А. Універсальні та етнокультурні символічні архетипові моделі прислів’їв із соматизмами в іспанській та українській мовах / В. А. Шевелюк //

Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. – 2005. – Вип. 6. – С. 287–295.

7. Шевелюк В. А. Вербалізація соматичного коду в прототипових моделях фразеологізмів іспанської та української мов / В. А. Шевелюк // Матеріали наукової конференції “60 років ЮНЕСКО : Погляд у майбутнє (22–23 лют. 2006 р.)”. – 2006. – С. 184–186.

8. Шевелюк В. А. Контрастивні особливості вторинної семантики соматизмів у фразеологічних знаках іспанської, української та російської мов / В. А. Шевелюк // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. – 2007. – Серія 9 “Сучасні тенденції розвитку мов”. – Вип. 1. – С. 278–284.

9. Шевелюк В. А. Семантична реконструкція фрейму душа-серце в іспанській, українській та російській фразеологічних картинах світу / В. А. Шевелюк // Мовні і концептуальні картини світу. – 2007. – Вип. 21. – Ч. 3. – С. 280–287.

10. Шевелюк В. А. Етнокультурна стереотипізація іспанських та українських прислів'їв / В. А. Шевелюк // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. – 2009. – Серія 9 “Сучасні тенденції розвитку мов”. – Вип. 3. – С. 168–172.

АНОТАЦІЇ

Шевелюк В. А. Контрастивна семантика фразеологічних одиниць із соматичним компонентом: лінгвокультурологічний підхід (на матеріалі іспанської та української мов). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, 2010.

У дисертаційному дослідженні узагальнено лінгвокультурологічні засади вивчення контрастивної семантики фразеологізмів із соматичним компонентом у неблизькоспоріднених мовах, розроблено та впроваджено методику зіставлення іспанських та українських фразеологічних одиниць із соматичним компонентом; скласифіковано досліджувані одиниці за фразосеміотичними моделями й виявлено ступінь продуктивності цих моделей в іспанській та українській мовах; визначено ядро-периферійну організацію соматизмів у зіставлюваних фразеологізмах, що вживаються у різних культурно зумовлених сферах; виявлено етнокультурні архетипні моделі й універсальні стереотипні моделі іспанських та українських соматичних прислів'їв шляхом реконструкції джерел їхнього походження та значення.

Ключові слова: контрастивна семантика, фразеологізми з соматичним компонентом, семіотичні моделі фразеологізмів, ядерні та периферійні соматизми, універсальні стереотипні та етнокультурні архетипні моделі, соматичні прислів'я, лінгвокультурні джерела.

Шевелюк В. А. Контрастивная семантика фразеологических единиц с соматическим компонентом: лингвокультурологический подход (на материале испанского и украинского языков). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.17 – сравнительно-историческое и типологическое языкознание. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова, Киев, 2010.

В диссертационном исследовании обобщены лингвокультурологические основы изучения контрастивной семантики фразеологизмов с соматическим компонентом в неблизкородственных языках.

Разработана и апробирована методика (принципы и критерии) сопоставления испанских и украинских фразеологических единиц с соматическим компонентом семантики, которая проводилась в три этапа. На первом этапе с применением процедуры компонентного анализа была определена общая словарная семантика соматических фразеологизмов в испанском и украинском языках. Второй этап предусматривал знаковое представление инвариантной ситуации, отображаемой в каждой модели фразеологических единиц. На этой стадии анализа был определен знак-инвариант каждой модели, модификации которого как на внутриязыковом уровне, так и в межъязыковом плане обусловили расхождения между фразеологизмами. Следующий этап предусматривал выявление глубинного уровня межъязыковой таксономии соматических фразеологизмов-пословиц (с помощью приема внутренней реконструкции), т.е. безэквивалентных единиц с национально-культурным компонентом семантики.

Осуществлена классификация исследуемых единиц по фразеосемиотическим моделям на основе семантики соматизма, взаимодействия внутренней формы и значения фразеологизма, а главное, той инвариантной ситуации, для обозначения которой такая модель образовалась. Для фразеологических моделей характерно наличие ядра и периферии, иерархия, разная степень семантической близости фразеологических единиц с соматическим компонентом, составляющих конкретную модель, нечеткость границ периферии. Основным их признаком является иерархия, которая отображает перекрестные парадигматические и синтагматические связи при классификации фразеологических единиц с соматическим компонентом и изменение их семантики. Определена степень продуктивности этих моделей в испанском и украинском языках.

Наиболее продуктивными моделями в аспекте раскрытия механизмов вторичной семантической деривации фразеологических единиц в сопоставляемых языках являются первые четыре модели, в основу которых положена метафоризация разных способов жестового поведения человека, обозначение его интеллекта, знаний, опыта, а также получения и восприятия разной информации об окружающем мире через органы чувств. Универсальны наиболее характерны для паракинетической модели, тогда как уникальны – для модели с рецептивным соматизмом огеја.

Менее продуктивными оказались модели фразеологизмов, обозначающие обряды, обычаи, игры, народные танцы. Последняя модель присуща лишь испанскому языку.

Проанализирована специфика фразеологических единиц с соматическим компонентом в плане рассмотрения функций ядерных и периферийных соматизмов. Выявлено 5 сфер деятельности человека, отраженных в значении фразеологизмов с соматическим компонентом: 1) социальная, 2) религиозная, 3) мифологическая, 4) пространственная и 5) аксиологическая.

В зависимости от отображения в соматических пословицах менталитета носителей испанского и украинского языков установлена их принадлежность к *универсальным стереотипным и этнокультурным архетипным моделям*. Изоморфизм моделей обусловлен общими закономерностями развития человеческого бытия, которые дают единое знание правил жизни. Расхождения между испанскими и украинскими этнокультурными архетипными моделями проявляются как в исторических источниках, так и на уровне конфигурации рассмотренных пословиц.

Ключевые слова: контрастивная семантика, фразеологизмы с соматическим компонентом, семиотические модели фразеологизмов, ядерные и периферийные соматизмы, универсальные стереотипные и этнокультурные архетипные модели, соматические пословицы, лингвокультурные источники.

Shevelyk V. A. Contrastive semantics of the phraseological units with the somatic component: linguistic and cultural approach (on the material of the Spanish and Ukrainian languages). – Manuscript.

A Thesis for the Candidate degree in Philology, Speciality 10.02.17 – Comparative, Historical and Typological Linguistics. – M. P. Drahomanov National Teacher Training University, Kyiv, 2010.

The thesis for the Candidate degree in Philology generalizes linguistic and cultural fundamentals of analysis of the contrastive semantics of phraseological units with the somatic component in distant languages, develops and tests the methods (principles and criteria) of comparison of Spanish and Ukrainian phraseological units with the somatic component. The dissertation also classifies the units under analysis according to their semiotic models and highlights the degree of the efficiency of using these models in Spanish and Ukrainian; the paper defines the nuclear versus peripheral structural organization of the phraseological somatic component in the spheres of relevant components of the above-mentioned languages; outlines the structure of the archetype universal, ethnic and cultural models of the Spanish and Ukrainian proverbs with the somatic component by method of their semantic reconstruction and original.

Key words: contrastive semantics; phraseological units with semantic somatic component; semiotic models of phraseological units; nuclear and peripheral somatic units; universal stereotype, ethnic and cultural archetype models; proverbs with the somatic component; linguistic and cultural fundamentals.

Підписано до друку 16.12.2009 р. Формат 60х90/16.
Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.
Тираж 100. Зам. 23.

«Видавництво “Науковий світ”»[®]
Свідоцтво ДК № 249 від 16.11.2000 р.
м. Київ, вул. Боженка, 17, оф. 414.
200-87-13, 200-87-15, 8-050-525-88-77